

CHARAKTERYSTYKA KADRY PEDAGOGICZNEJ PRACUJĄCEJ W SZKOŁACH POWSZECHNYCH W POWIECIE TARNOWSKIM W LATACH 1918–1939

Edmund Juśko

Wydział Edukacji i Ochrony Zdrowia
Starostwo Powiatowe w Tarnowie

Streszczenie. Praca dotyczy sytuacji kadrowej w szkołach powszechnych powiatu w latach 1918–1939. Nauczyciele w większości posiadali przygotowanie do pracy pedagogicznej. Mimo to dużym zainteresowaniem cieszyły się różne kursy, konferencje rejonowe i szkoleniowe posiedzenia rad pedagogicznych, a także lekcje pokazowe. Liczba pracujących nauczycieli odpowiadała poziomowi działających szkół. Niewielki był napływ do szkół ludzi młodych. Brak środków finansowych i polityka oszczędnościowa władz oświatowych nie pozwalały na zdecydowany wzrost zatrudnienia, mimo iż potrzeby były duże. Pochodzenie narodowe nauczycieli: Polacy (99%), Żydzi (1%). Pod względem wyznania: 98% – rzymskokatolicy, 1% wyznawcy religii żydowskiej i 1% grekokatolicy. Wśród uczących przeważały kobiety, głównie samotne. Ponad połowa nauczycieli urodziła się na terenie powiatu i zawodowo była z nim związana. Mimo trudnej sytuacji materialnej, złych warunków lokalowych i ekonomicznych w zasadzie wszyscy nauczyciele na terenie powiatu pracowali z entuzjazmem i poświęceniem.

Słowa kluczowe: Tarnów, powiat tarnowski, szkoła powszechna, nauczyciele

Sytuacja kadrowa w szkolnictwie powszechnym w chwili odzyskania niepodległości zarówno na terenie województwa krakowskiego, jak i powiatu tarnowskiego przedstawiała się dość korzystnie. Nauczyciele w większości posiadali przygotowanie do pracy pedagogicznej i dydaktyczno-wychowawczej. Odpowiadało ono przepisom szkolnym i wymaganiom jeszcze austriackim, bądź już nowym, uchwalanym przez władze polskie. Nauczyciele wykształceni w seminariach zaboru austriackiego do końca lat dwudziestych stanowili podstawową część kadry pedagogicznej. Dopiero w roku szkolnym 1925–1926 pracę zaczęli podejmować pierwsi absolwenci 5-letnich seminariów nauczycielskich tworzonych na mocy dekretu z 7 lutego 1919 r.¹ Wpłynęli oni zdecydowanie na poprawę poziomu wykształcenia kadry, gdyż byli znacznie lepiej przygotowani

¹ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1919, nr 2, poz.3.

do pracy zarówno pod względem metodyczno-merytorycznym, jak i pedagogicznym.

Liczba nauczycieli również była zadawalająca. Na stanowiskach nauczycielskich władze polskie pozostawiły wszystkich uczących, którzy zostali jedynie zobowiązani do złożenia przysięgi służbowej.²

W powiecie tarnowskim nauczyciele składali przysięgę wierności na ręce delegata Obrony Narodowej w dniu 2 listopada 1918 r. W kronice szkoły im. M. Konopnickiej jej kierowniczka Ludmiła Rozsay napisała:

[...] z sercem przepełnionym radością nieopisaną pośpieszyło nauczycielstwo Tarnowa i okręgu 2 listopada 1918 roku do biura Rady Szkolnej Okręgowej, by tam złożyć przysięgę służbową Rzadowi Polskiemu. Z nowym wzmożonym zapałem zabrało się nauczycielstwo do swej zawodowej pracy dla gorąco umiłowanej Ojczyzny, która jeszcze tak ciężkie przechodzi koleje w tej ważnej przełomowej chwili.³

W zasadzie wszyscy nauczyciele pracujący na terenie powiatu przed wybuchem I wojny światowej oraz w jej trakcie podjęli pracę zawodową. Odeszli tylko nieliczni nauczyciele przyznający się do narodowości austriackiej. Niewielka grupa nauczycieli przeniosła się także do innych województw, przeważnie na teren byłego Królestwa Polskiego. Byli również tacy, którzy zaginęli bez wieści lub zginęli w działaniach wojennych. W kronice szkoły w Szynwałdzie znajduje się zapis mówiący o nauczycielu Andrzeju Lechendro, który zginął, walcząc na froncie rosyjskim w 1914 r.

Nauczyciele podejmowali pracę z entuzjazmem. Pisano o nim na łamach kronik szkolnych:

[...] w tym czasie wybiła wielka godzina dla naszej Ojczyzny: ogłoszenie wolnej zjednoczonej Polski. To, o czym marzyły całe pokolenia w czasie przeszło wiekowej niewoli spełniło się w naszych czasach.⁴

Nie ostudzał tego entuzjazmu zniszczenie kraju i trudności ekonomiczne, z jakim zaczęło borykać się szkolnictwo tarnowskie. Sytuacja materialna nauczycieli była bowiem trudna. Wojna spowodowała ogromne ich zubożenie. Władze zaborcze w ostatnim okresie również nie przejawiały większego zainteresowania poziomem życia nauczycieli. Lokalna prasa zwracała uwagę ówczesnemu społeczeństwu na problemy bytowe nauczycieli. Na łamach pisma „Lud Katolicki” dziennikarz pisał:

[...] a to społeczeństwo w zamian za tę pracę czy wejrzało w byt materialny swych niestrudzonych pracowników, czy choć raz podniosło swój głos, domagając się poprawy bytu tych, którzy wychowują jego najdroższy skarb, bo synów i córki.⁵

² Dz. Rozp. PKL, 1918, nr 1.

³ Kronika szkoły powszechnej im. M. Konopnickiej, s. 19; Kronika szkoły powszechnej im. S. Konarskiego, s. 9.

⁴ Kronika szkoły powszechnej im. M. Konopnickiej, s. 19.

⁵ Lud Katolicki, nr 29 z 21 lipca 1918 r., s. 2.

Koniec roku 1918 i początek 1919 spowodował dalsze pogorszenie się warunków materialnych nauczycieli. Rosnące trudności aprowizacyjne i mieszkaniowe nie sprzyjały, mimo entuzjazmu niepodległości, wykonywaniu pracy w sposób właściwy. Rozgoryczeni nauczyciele coraz częściej zaczęli domagać się podwyżki płac, przydziału odzieży, żywności, opału. Na warunki pracy nauczycieli wpływ miał także stan bazy materialnej szkół. Większość budynków szkolnych została zdewastowana przez wojska zaborcze, brakowało sprzętu i pomocy naukowych, a zimą opału. Wszystko to w sposób negatywny wpływało na prawidłowe funkcjonowanie szkół.

Naukę dezorganizowały zarówno na wsi, jak i w mieście częste epidemie, szczególnie grypy (tzw. hiszpanki), a brak opału ograniczał pobyt uczniów w szkole i skracał rok szkolny (tzw. wakacje opałowe). W szkołach zaczęła występować niska frekwencja uczniów spowodowana nie tylko kłopotami szkolnictwa, ale przede wszystkim trudną sytuacją materialną rodziców i niskim poziomem ich świadomości odnośnie potrzeby nauczania dzieci. Zaczęły zdarzać się przypadki rezygnacji nauczycieli z wykonywanego zawodu i podejmowanie lepiej płatnej pracy.

Władze państwowe, chcąc ustabilizować warunki bytowe nauczycieli, 18 grudnia 1918 r. wydały Dekret o stabilizacji i wynagrodzeniu nauczycieli szkół powszechnych, który potem zmieniła ustawa z dnia 27 maja 1919 r.⁶ Wprowadzony został podział nauczycieli na stałych (mających pełne kwalifikacje i trzy lata nieprzerwanej pracy w szkole powszechnej) oraz tymczasowych (niewykwalifikowanych, którzy dla osiągnięcia stabilizacji zawodowej winni złożyć egzaminy uzupełniające).

Nauczyciele oprócz wynagrodzenia za pracę dydaktyczną zaczęli otrzymywać osobne świadczenia za kierownictwo i administrowanie szkołą. Gminy zaś winny zapewnić im mieszkanie, bezpłatny opał i 2 morgi ziemi. Działania te spowodowały pewną poprawę warunków materialnych nauczycieli. Nie w pełni jednak ich zadowalającą, gdyż uposażenie zasadnicze nadal było niewysokie, a siła nabywcza polskiej marki niewielka. Powodowało to, iż nadal nauczycielom nie wystarczało środków na bezpieczne utrzymanie.

Mimo trudnych warunków lokalowych i ekonomicznych, entuzjazm i wysiłki nauczycieli, kierowników, władz samorządowych i oświatowych spowodował, iż poprawie zaczęła ulegać sieć szkolna. Pojawiły się nowe (co prawda nieliczne) sale lekcyjne. Powoli zaczął wzrastać wskaźnik poziomu realizacji obowiązku szkolnego. Zmniejszeniu uległo przeciętne obciążenie jednego nauczyciela uczniami.

Zmiany zaczęły pojawić się także w metodach pracy nauczycieli. Wbrew zachowawczym postawom części administracji szkolnej wychowanej w duchu

⁶ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1919, nr 1, poz. 2, nr 7, poz. 1.

lojalności wobec państwa austriackiego, nauczyciele zaczęli w pracy dydaktycznej i wychowawczej wprowadzać elementy patriotyzmu, poszanowania Ojczyzny i narodowej kultury.

Rozpoczęła się również szeroko zakrojona akcja kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół powszechnych. Z inicjatywą podjęcia tych działań występowali sami uczący, organizacje nauczycielskie, władze oświatowe. Szczególny nacisk położony został na tworzenie różnorodnych form dokształcania nauczycieli niewykwalifikowanych.

Ustabilizowanie się gospodarcze kraju w drugiej połowie lat 20. XX w. stworzyło możliwość zwiększenia nakładów finansowych na szkolnictwo powszechne. Okres ten nie został jednak wykorzystany. Zwiększyła się wprawdzie liczba sal lekcyjnych oraz nauczycieli, ale przyrost ten był zdecydowanie za mały, by stworzyć w szkołach powszechnych właściwe warunki do pracy dydaktycznej i wychowawczej.

Uregulowane zostały również stosunki prawno-służbowe nauczycieli. 1 lipca 1926 r. wydana została ustawa, która określiła prawa i obowiązki kadry pedagogicznej.⁷

Dalsze stabilizowanie się pozycji społecznej i warunków materialnych uczących zahamował kryzys gospodarczy lat 30. połączony z wyżem demograficznym. Niedobór etatów nauczycielskich oraz zwiększenie się liczby uczniów spowodowały dalszy wzrost obciążenia nauczycieli uczniami. Redukcja budżetu państwa zmniejszyła nakłady finansowe na szkolnictwo. Pogorszyło to w sposób istotny sytuację materialną i warunki życia nauczycieli. Władze państwowe część swoich świadczeń wobec nauczycieli przerzuciły na samorządy terytorialne. 30 grudnia 1930 r. zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta RP do płacenia dodatku mieszkaniowego zobowiązane zostały lokalne samorządy. Zaistniała więc sytuacja, w której znaczna część nauczycieli dodatek ten otrzymywała nieregularnie bądź wcale, gdyż samorządy borykały się z dużymi trudnościami finansowymi.

Trudna sytuacja materialna wpłynęła negatywnie na nastroje społeczne środowiska nauczycielskiego. Reakcją władz na wzrastającą krytykę działalności rządu były pojawiające się zwolnienia nauczycieli z zawodu, przenoszenie do innych szkół oraz na przedwczesną emeryturę. Większy nacisk został również położony na realizację założeń wychowania państwowego.

W celu przeciwdziałania trudnej sytuacji w szkolnictwie powszechnym na terenie województwa krakowskiego, podobnie na obszarze powiatu władze szkolne podjęły szereg działań mających na celu realizację obowiązku szkolnego na odpowiednim poziomie. Ograniczono do niezbędnego minimum tworzenie nowych klas, zmniejszeniu godzinowemu uległy plany nauczania. Wprowadzane

⁷ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1926, nr 13, poz. 163.

były warianty planów bez godzin ponadwymiarowych. Uzyskane w ten sposób wolne etaty przenoszone były do szkół o większym obciążeniu. Brak nowych etatów władze próbowały zastąpić bezpłatnymi praktykantami, którzy wyrażali chęć zatrudnienia w zawodzie nauczyciela.⁸ Wszystkie te działania doprowadziły w efekcie do nadmiernego przeciążenia nauczycieli liczbą uczniów.

Zakończenie w połowie lat 30. kryzysu ekonomicznego i powolne ożywienie gospodarcze spowodowało wzrost nakładów finansowych na szkolnictwo powszechne zarówno w budżecie państwa, jak i samorządów. Mogły więc zaistnieć warunki do poprawy bytu nauczycieli oraz pracy szkół. Zwiększyła się liczba sal lekcyjnych, co spowodowało zmniejszenie obciążenia nauczycieli nadmierną liczbą uczniów. Podniósł się poziom powszechności nauczania.

Do momentu wybuchu kampanii wrześniowej, pomimo szeregu działań podejmowanych przez władze państwowe i samorządowe warunki pracy uczących w szkołach oraz poczucie bezpieczeństwa socjalnego nie zostały zrealizowane w stopniu zadowalającym nauczycieli.

Liczba nauczycieli pracujących w powiecie w tym okresie ulegała nieznacznym wahaniom. Wpływ na nią miała przede wszystkim sytuacja gospodarcza w kraju, szczególnie kryzys ekonomiczny występujący na początku lat 30.

Tabela 1. Liczba nauczycieli w powiecie w latach 1920–1939

Rok szkolny	Liczba nauczycieli
1920/21	257
1925/26	370
1930/31	414
1932/33	301
1933/34	283
1934/35	306
1935/36	294
1936/37	298
1937/38	310
1938/39	317

Źródło: M. Falski, *Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925–1926*, Warszawa 1927, s. CLIV–CLXII; tenże, *Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930–1931*. Warszawa 1933, s. 383–385; Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne i średnie [w:] Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. II, Tarnów 1981, s. 550–559.

W roku szkolnym 1920–1921 w szkołach powiatu uczyło 257 nauczycieli, a w 1939 roku 317, a więc o 60 nauczycieli więcej. Największa grupa nauczycieli (414) pracowała w powiecie w roku szkolnym 1930–1931.

⁸ Okólnik z dnia 17 marca 1933 r. Dz. Urz. Min. WRiOP, 1933, nr 2, poz. 38.

Różnica w liczbie szkół też nie była duża. W roku szkolnym 1920–1921 na terenie powiatu funkcjonowały 92 (87 czynne) szkoły, a w 1939 r. – 99. Wahania w liczbie pracujących nauczycieli odpowiadały w zasadzie poziomowi zmian w liczbie działających szkół.

Tabela 2. Nauczyciele szkół powszechnych pracujący na terenie powiatu od roku 1900 do 1939* według daty urodzeń

Data urodzeń	Razem	Liczba		%
		mężczyźni	kobiety	
1841–1850	3	2	1	0,6
1851–1860	11	7	4	2,4
1861–1870	35	22	13	7,5
1871–1880	57	31	26	12,3
1881–1890	154	53	101	33,2
1891–1900	161	33	128	34,7
1901–1910	43	2	41	9,3
Ogółem	464	150	314	100

Liczba nauczycieli (tab. 1) uczących w szkołach powiatu dotyczy osób pracujących na całych etatach w dłuższym okresie czasu w latach 1920–39. Sporządzony natomiast na podstawie dostępnych dokumentów wykaz zawiera 729 nazwisk nauczycieli pracujących w szkołach powiatu w latach 1900–1939 w różnych wymiarach etatowych i czasowych.⁹ Zdarzały się przypadki, gdy nauczyciele po roku, miesiącu, a czasem też i po okresie krótszym rezygnowali z pracy przenosili się lub byli przenoszani na teren innych powiatów.

⁹ Wykaz obejmuje nazwiska nauczycieli pracujących na terenie powiatu tarnowskiego od początku XX w. (w szkołach ludowych i pospolitych) do 1939 r. (w szkołach powszechnych). Zawiera on 729 nazwisk. Został sporządzony na podstawie: Katastra nauczycieli szkół powszechnych założonego wskutek rozporządzenia Kuratorium Okręgu Szkolnego z dnia 1 marca 1921 r. L 264–Archiwum Państwowe w Krakowie O/w Tarnowie. WOT XVI/20; wykazu przyznanych wojennych dodatków drożyznianych dla nauczycieli szkół pospolitych (L 49/I 1917 r.); wykazów nauczycieli/lek/ z roku 1915, 1916, 1918, 1919, którym przypada dodatek pięcioletni – AP w Krakowie O/w Tarnowie; katalogów klasowych, kronik szkolnych, ksiąg protokołów z posiedzeń rad pedagogicznych, druków szkolnych (świadectw szkolnych, kart indywidualnych nauczycieli – formularz B, zestawień statystycznych, wykazów zajęć i nauczycieli oraz innych luźnych dokumentów kadrowych) – materiały zostały pozyskane z archiwum Małopolskiego Kuratorium Oświaty w Krakowie oraz archiwów szkolnych i od osób prywatnych. Materiału źródłowego dostarczyły również dokumenty występujące w archiwach kościelnych (kurii biskupiej w Tarnowie, poszczególnych parafii) dotyczące urodzeń i zgonów. Potwierdzenie części nazwisk możliwe było do uzyskania na podstawie zarówno ówczesnej lokalnej prasy, literatury wspomnieniowej, jak i przekazów ustnych żyjących świadków tamtych lat. Wymieniony materiał źródłowy jest jednak często fragmentaryczny i niekompletny. W różnych momentach czasu ulegał on zniszczeniu. Z tego też powodu w części danych występują braki, które w przypadku pozyskania nowych źródeł informacji będą mogły być uzupełnione. Na podstawie wyżej wymienionych materiałów źródłowych sporządzone zostały tabele nr 3–7.

Zawarta w wykazie lista zawiera nazwiska oraz część danych możliwych do uzyskania z różnych źródeł. Nie pretenduje ona do miana kompletnej, gdyż często materiały źródłowe są cząstkowe, niepełne. Nie ma w nich ciągłej chronologii. Duża część uległa zniszczeniu. Pozyskanie nowych źródeł może pozwolić na pogłębienie badań i tym samym na uzupełnienie zarówno samej listy, jak i danych o poszczególnych osobach.

Spośród 729 nazwisk, dane o dacie urodzenia możliwe było do ustalenia dla 464 osób (63,6%). Największą grupę nauczycieli pracujących w powiecie w tym okresie stanowią osoby urodzone w latach 1890/1900 – 161 (34,7%) oraz w 1881/90 – 154 (33,2%).

Pod względem płci zdecydowanie przeważają kobiety – 476 (65,3%), a 234 (34,7%) to mężczyźni.

Tabela 3. Nauczyciele szkół powszechnych pracujący na terenie powiatu od roku 1900 do 1939 według płci

Płeć	Liczba	%
Mężczyzna	253	34,7
Kobieta	476	65,3
Razem	729	100

Tabela 4. Nauczyciele szkół powszechnych pracujący na terenie powiatu od roku 1900 do 1939 według wieku życia

Wiek	Liczba w roku							
	1910	%	1920	%	1930	%	1939	%
61–70	3	0,7	–	–	–	–	–	–
51–60	11	2,6	35	8,0	57	14,0	154	43,0
41–50	35	8,3	57	12,6	154	37,0	161	45,0
31–40	57	13,5	154	34,2	161	38,7	43	12,0
21–30	154	36,6	161	35,7	43	10,3	–	–
do 20	161	38,3	43	9,5	–	–	–	–
Razem	421	100	450	100	415	100	358	100

Biorąc pod uwagę wiek nauczycieli pracujących w szkołach powiatu, zauważamy, iż w 1910 r. 36,6% stanowiły osoby w przedziale wiekowym 21–30 lat i 38,3% do 20 roku życia. W 1920 r. 34,2% stanowiły osoby w wieku od 32 do 40 lat i 35,7% w przedziale 21–30 lat. W 1930 r. 37% nauczycieli było pomiędzy 41 a 50 rokiem życia i 38,7% w przedziale 31–40 lat. W roku 1939 widoczny jest proces starzenia się nauczycieli. 45% uczących było w wieku 41–50 lat i 43% pomiędzy 51–60 lat. Brak danych źródłowych dla wszystkich nauczycieli powoduje, iż są to dane przybliżone, niemniej wskazują na dość istotny problem. Otóż w 1939 r. ponad 80% nauczycieli stanowiły osoby w wieku od 41 do 60 lat. Świadczy to o niewielkim napływie do szkół ludzi młodych

i znacznej stabilizacji zawodowej osób już zatrudnionych. Brak środków finansowych i polityka oszczędnościowa władz oświatowych nie pozwalały na zdecydowany wzrost zatrudnienia, mimo iż potrzeby były duże.

W kronikach szkolnych często można spotkać wypowiedzi uczących, którzy domagali się zatrudnienia nowych osób, które zmniejszyłyby zbytne obciążenie nauczycieli liczbą uczniów.

Władze oświatowe nie podejmowały dyskusji. Zdarzały się, szczególnie w latach 30., częstsze przypadki zwalniania niż zatrudniania nauczycieli. W roku 1933 w powiecie tarnowskim władze szkolne nie zwolniły i nie przyjęły żadnego nauczyciela.¹⁰

Stan i poziom wykształcenia kadry pedagogicznej w powiecie tarnowskim po odzyskaniu niepodległości był zadawalający. Wszyscy nauczyciele posiadali kwalifikacje i przygotowanie do wykonywania zawodu zgodnie z obowiązującymi przepisami austriackimi.

W okresie autonomii nauczyciele szkół ludowych byli zobowiązani ukończyć seminarium nauczycielskie lub zdać gimnazjalny egzamin dojrzałości. Po dwóch latach praktyki w szkole ludowej mogli składać egzaminy kwalifikacyjne

Nauczyciele szkół wydziałowych po trzyletniej aplikacji w szkole ludowej i po rocznym kursie organizowanym w Krakowie i Lwowie zobowiązani byli zdawać dodatkowe egzaminy kwalifikacyjne, do których dopuszczała ich Rada Szkolna Krajowa. Z wnioskiem o dopuszczenie do egzaminu występował krajowy inspektor szkolny. Nauczyciele oprócz obowiązkowej pedagogiki musieli zdawać egzamin z jednej z wybranych grup przedmiotów nauczania w szkołach wydziałowych. Było trzy grupy: językowo-historyczna obejmująca język wykładowy, historię, geografię i od roku 1909 język niemiecki; przyrodnicza, do której zaliczano historię naturalną, fizykę, matematykę i rysunek; matematyczno-techniczna, w skład której wchodziła matematyka, rysunek geometryczny, fizyka, rysunek tzw. wolnoręczny, kaligrafia.

W okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej podstawową formą kształcenia nauczycieli szkół elementarnych były seminaria nauczycielskie. Na terenie Galicji funkcjonowało wówczas 15 seminariów męskich i 8 żeńskich. W Tarnowie od 1874 r. działało seminarium nauczycielskie męskie oraz powstałe na początku wieku seminaria prywatne żeńskie, które bardzo szybko zaczęły się rozwijać.

Po rozpoczęciu pracy już w szkołach polskich, nauczyciele zostali zmuszeni do uzupełnienia swoich kwalifikacji w kontekście pojawienia się nowych przedmiotów nauczania i nowych metod pracy. 19 października 1918 r. Ministerstwo WRiOP zatwierdziło statut kursów przygotowujących do matury seminaryjnej, a 6 listopada 1918 r. Tymczasowy Regulamin Seminaryjnych Eg-

¹⁰ Kronika szkoły im. S. Konarskiego, s. 69.

zaminów Dojrzałości. Działanie to spowodowane było wzrostem zapotrzebowania na nauczycieli. Kursy prowadzono w formie eksternistycznej i przeznaczone były dla nauczycieli legitymujących się średnim wykształceniem.¹¹ Nauczyciel, który ukończył seminarium nauczycielskie lub wspomniane kursy, mógł zostać zatrudniony w szkole elementarnej jako nauczyciel tymczasowy. Po okresie 2–3 lat otrzymywał wydany przez inspektora szkolnego okręgowego tzw. patent uprawniający go do obejmowania posady nauczyciela stałego.

Po odzyskaniu niepodległości podstawowymi zakładami kształcącymi nauczycieli stały się seminaria, które na terenie byłej Galicji w ramach polityki unifikacyjnej wymagały zasadniczej reorganizacji, szczególnie programowej. 5 lipca 1919 r. Rada Szkolna Krajowa wydała okólnik, który usuwał z programów nauczania seminarium treści związane z byłym zaborcą austriackim.

Ograniczone zostało nauczanie języka niemieckiego, a rozszerzono naukę języka polskiego, historii, geografii, historii polskiej oświaty i pedagogiki. W roku 1921 i 1926 nastąpiło ostateczne sprecyzowanie treści programowych nauczanych w seminariach. Absolwenci seminariów nie mogli kontynuować studiów wyższych i z reguły podejmowali pracę w szkołach powszechnych.

W Tarnowie w latach 1918–1939 funkcjonowały cztery zakłady kształcenia nauczycieli: Państwowe Seminarium Męskie im. Jędrzeja Śniadeckiego oraz trzy Prywatne Seminaria Nauczycielskie: im. Błogosławionej Kingi, im. Świętej Jadwigi, im. Świętej Anieli.

Kwalifikacje zawodowe nauczyciel uzyskiwał po złożeniu egzaminu praktycznego po co najmniej 2-letniej pracy zawodowej wykonywanej w wymiarze nie mniejszym niż 14 godzin tygodniowo. Minowanie na stałe posady nauczycieli, dyrektorów i kierowników szkół odbywało się na podstawie konkursu. Kierownikiem szkoły powszechnej mógł zostać nauczyciel nie wcześniej niż po dwóch latach pracy w charakterze nauczyciela stałego. Posadę stałą otrzymywał nauczyciel, który trzy lata pracował w zawodzie, posiadał właściwe kwalifikacje oraz wykazał się zadawalającą oceną pracy.

Dla każdego nauczyciela szkoły powszechnej, inspektor szkolny prowadził wykaz stanu służby oraz jego kwalifikacji. Raz na trzy lata poddawano ocenie wyniki pracy nauczyciela stałego. Nauczyciel tymczasowy był wizytowany raz w roku, a w trzecim roku oceniano efekty jego pracy.

Nauczyciel publicznej szkoły powszechnej obowiązany był do pracy w wymiarze 30 godzin tygodniowo. W niedziele i święta nauczyciele zobowiązani zostali także do pełnienia opieki nad uczniami podczas nabożeństw w kościele.

Ustawa z 1923 r. w sprawie kształcenia nauczycieli szkół powszechnych wprowadziła nowy typ zakładu przygotowującego kadrę pedagogiczną – 3-letnie

¹¹ F. Szafrński, *Przygotowanie zawodowe nauczycieli w czasach II Rzeczypospolitej w świetle ustaw i dekretów oraz aktów normatywnych Min. WRiOP*, Wrocław 1980, s. 15–16.

licea pedagogiczne oraz utrzymała 2-letnie pedagogia. Na mocy tej ustawy seminaria nauczycielskie do 1936 r. uległy stopniowej likwidacji.

W Tarnowie Seminarium Męskie im. J. Śniadeckiego rozwiązano, a na jego miejsce utworzone zostało liceum pedagogiczne, którego absolwenci mogli już podejmować naukę na wyższych uczelniach.

Kwalifikacje zawodowe do nauczania w szkołach powszechnych zarówno publicznych, jak i prywatnych w latach międzywojennych dawało posiadanie dyplomu ukończenia właściwego zakładu kształcenia nauczycieli szkół powszechnych. Dodatkowe kwalifikacje można było uzyskać poprzez ukończenie państwowego kursu nauczycielskiego lub zdanie równoważnościowego egzaminu.

Nauczyciela szkoły powszechnej obowiązywało posiadanie tzw. patentu, który był zróżnicowany w zależności od szkoły, w jakiej nauczyciel podejmował pracę. Można było wyróżnić patenty: do szkół ludowych i pospolitych z językiem wykładowym polskim lub polskim i niemieckim, do szkół wydziałowych z językiem wykładowym polskim lub polskim i niemieckim, do szkół ludowych z „uzdolnieniem do nauki religii mojżeszowej”, do szkół powszechnych z „uzdolnieniem do nauki gospodarstwa domowego”. Część nauczycieli posiadało po jednym patencie, część po dwa. Byli też tacy, którzy nie mieli żadnego patentu. W ramach podnoszenia kwalifikacji zawodowych nauczyciele mogli korzystać z różnych kursów programowo-przedmiotowych, specjalistycznych, metodycznych oraz innych.

Poziom wykształcenia nauczycieli szkół powiatu przedstawia tabela 5. Są w niej zawarte dane dla 442 osób (ok. 60%). Wszystkie one ukończyły podstawową formę kształcenia nauczycieli, jaką było seminarium nauczycielskie. Spośród 442 osób, kobiety stanowią 61,5% (272), a mężczyźni 38,5% (170). Jedna ucząca uzyskała absolutorium uniwersyteckie, 3 osoby (1 mężczyzna i 2 kobiety) legitymują się szkołą wyższą. Księża pracujący w szkołach powiatu ukończyli seminarium duchowne.

Spośród 442 osób, które ukończyły seminarium nauczycielskie, dla 101 materiały źródłowe pozwoliły ustalić miejscowość w, której znajdowało się seminarium. 68 nauczycieli ukończyło seminaria tarnowskie, 24 uczyło się w Krakowie, 5 we Lwowie, 4 w Przemyślu. Inne miejscowości to: Nowy Targ, Łańcut, Rzeszów, Brody, Rawicz, Nowy Sącz, Stary Sącz.

Dla 337 (46,2%) nauczycieli możliwe było ustalenie patentów uprawniających ich do nauczania w szkołach pospolitych i ludowych, wydziałowych oraz powszechnych. Z tej liczby 307 (91,1%) osób posiadało patenty tylko do szkół pospolitych i ludowych, 5 (1,4%) wydziałowych, 25 (7,5%) powszechnych. 38 (11,3%) uczących posiadało po dwa patenty; do szkół pospolitych i wydziałowych. Jedna osoba posiadała trzy patenty.

Należy również zauważyć postępujący proces doskonalenia zawodowego w postaci szeregu form kursowych, przy czym na czoło wysuwają się kursy naukowe i robót kobiecych.

Tabela 5. Wykształcenie nauczycieli szkół powszechnych pracujący na terenie powiatu od roku 1900 do 1939

Forma wykształcenia	Liczba		Ogółem
	mężczyźni	kobiety	
Szkoła ludowa	21	6	27
Szkoła wydziałowa	74	220	294
Seminarium nauczycielskie	170	114	442
Absolutorium uniwersyteckie	–	1	1
Szkoła wyższa	1	2	3
Studia teologiczne/seminarium	19	–	19
Kursy:			
Programowo/przedmiotowe	5	5	10
Metodyczne	–	1	1
Rolniczy	1	–	1
Robót ręcznych	1	2	3
Teatralny	–	1	1
Naukowy	1	88	89
Handlowy	3	3	6
Wyższy nauczycielski	2	7	9
Przysposobienia sanitarnego	–	1	1
Dopełniający	–	3	3
Przygotowawczy	6	4	10
Robót kobiecych	–	60	60
Wakacyjny	–	3	3
Kwalifikacyjny	1	–	1

Warto pamiętać, iż jednym ze środków zmierzających do podniesienia poziomu pracy nauczyciela w szkole powszechnej były konferencje rejonowe i szkoleniowe posiedzenia rad pedagogicznych. Podstawy organizacyjne, zakres działania i cele konferencji rejonowych określał wydany przez Ministerstwo WRiOP okólnik w dniu 28 maja 1926 r. Rocznie w poszczególnych rejonach winno być zorganizowanych 5 konferencji. Rejon tworzyła grupa nauczycieli wynikła z podziału powiatu lub tworząca się w zależności od zainteresowań, np. przedmiotowa. Konferencje rejonowe miały za zadanie podnoszenie poziomu realizacji programów nauczania, doskonalenie metod pracy i wspieranie nauczycieli w działalności wychowawczej. Rozwijały również zainteresowania naukowe uczących.

Nauczyciele uczący w szkołach powiatu chętnie korzystali z tej formy doskonalenia pracy zawodowej. Świadczą o tym materiały źródłowe zawarte w kronikach szkolnych i protokołach z posiedzeń rad pedagogicznych. Treść ich dotyczy bądź ogólnych relacji z udziału w konferencji, bądź konkretnych uwag związanych z jej tematyką.

19 listopada 1924 r. w Tuchowie odbyła się konferencja XIII rejonu powiatu tarnowskiego. Obecni byli nauczyciele, m.in. z Kielanowic – Aleksander Gadziała; Piotrkowic – Zygmunt Woliński, Elżbieta Wolińska; Mesznej Szlacheckiej – Stanisław Mazur. Celem narady było przyjęcie planu lekcji pokazowych i referatów w roku szkolnym 1924–1925.¹²

Tabela 6. Udział nauczycieli szkoły powszechnej w konferencjach rejonowych

Data konferencji	Miejsce	Tematyka
27 kwietnia 1928 r.	Łękawica	–
29 maja 1929 r.	Śmigno	–
październik 1929 r.	Poręba R.	–
2 czerwca 1930 r.	Szynwałd	–
18 maja 1931 r.	Trzemesna	–
21 maja 1932 r.	Łękawica	–
18 czerwca 1932 r.	Łękawka	–
15 października 1932 r.	Poręba R.	–
25 października 1932 r.	Tarnów	O samorządzie uczniowskim
18 stycznia 1933 r.	Łękawica	–
25 marca 1933 r.	Skrzyszów	Warunki dobrego uczenia się
6 maja 1933 r.	Skrzyszów	–
19 lipca 1933 r.	–	O nowych programach
9 września 1933 r.	Łękawica	–
7 października 1933 r.	Zawada	–
13 stycznia 1934 r.	–	O nowych programach
7 kwietnia 1934 r.	Łękawica	–
5 maja 1934 r.	Trzemesna	–
25 października 1934 r.	Ryglice	–
27 maja 1935 r.	Ryglice	–
29 maja 1935 r.	Skrzyszów	–
27 marca 1936 r.	Tarnów	–
6 czerwca 1936 r.	Tarnów	–
12 marca 1937 r.	Tarnów	–
21 października 1937 r.	Tuchów	–
29 stycznia 1938 r.	Tuchów	–
3 grudnia 1938 r.	Ryglice	–
28 stycznia 1938 r.	Ryglice	–

Źródło: Kronika szkolna – szkoła podstawowa w Szynwałdzie (od 1914 do 1986 r.), b.s.

¹² Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły powszechnej 7 kl. w Tuchowie (od 14 listopada 1924 r. do 13 listopada 1950 r.), b.s.

Nauczyciele szkoły powszechnej w Szynwałdzie uczestniczyli w znacznej liczbie konferencji rejonowych. Brali oni także udział w różnego rodzaju kursach. W dniach od 26 września do 2 października 1927 r. nauczycielka Genowefa Dróżyńska brała udział w kursie gramatycznym z języka polskiego. Maria Adamusówna od 20 marca do 25 marca 1933 r. uczestniczyła w kursie metodycznym z wychowania fizycznego, a także wraz z Karoliną Decówną brała udział w dniach od 3 lipca do 15 lipca 1933 r. w kursie programowo-ustrojowym w Grybowie. Od 4 lutego do 5 maja 1933 r. nauczycielka Władysława Paciorowska uczestniczyła w kursie dla bibliotekarzy.¹³

W konferencjach uczestniczyli też kierownicy szkół. Były one organizowane przeważnie na początku roku szkolnego w Tarnowie i dotyczyły problemów organizacyjnych, np. 6 września 1929 r., 2 września 1930 r., 6 września 1932 r., 12 kwietnia 1938 r.

Formą szkoleniową, z której nauczyciele bardzo chętnie korzystali były lekcje pokazowe, praktyczne, rejonowe. 29 października 1927 r. nauczyciele z Szynwałdu uczestniczyli w lekcji praktycznej w szkole im. M. Kopernika w Tarnowie, 15 listopada 1928 r. w lekcji rejonowej ze śpiewu w kl. III–IV oraz z rachunków w kl. II w Skrzyszowie. 22 listopada 1930 r. ponownie brali udział w lekcji rejonowej w Skrzyszowie.¹⁴

W lekcjach pokazowych często uczestniczyli inspektorzy szkolni. W dniu 20 marca 1924 r. w lekcji pokazowej w Gromniku wziął udział inspektor Jan Lubowiecki. Zajęcia prowadzone były z geografii, a temat brzmiał „Polska współczesna”. Uczestniczyli w nich nauczyciele z Wróblowic, Chojnika, Janowic, Siemiechowa, Brzozowej.¹⁵

21–22 stycznia 1929 r. w szkole im. S. Konarskiego w Tarnowie podczas zjazdu inspektorów szkolnych odbyły się lekcje pokazowe. Z języka polskiego w klasie IV lekcję prowadziła Maria Strada, z wiedzy o Polsce i świecie współczesnym Maria Otfinowska. Po zajęciach odbyła się długa dyskusja poświęcona nie tylko oglądanym lekcjom.¹⁶

Szkoleniowy charakter miały też posiedzenia rad pedagogicznych. W szkole w Jodłówce Tuchowskiej na spotkaniach rady omawiane były m.in. problemy wychowania państwowego, rozkładu zajęć i materiałów nauczania, korelacji treści programowych, wykorzystania pomocy naukowych, czytania przez nauczycieli dzieł pedagogicznych, wypełniania dokumentacji przebiegu nauczania, analiza nowych programów nauczania. Dyskutowano również nad przebiegiem lekcji pokazowych, konferencji rejonowych, spotkań kierowników.

¹³ Kronika szkolna – szkoła podstawowa w Szynwałdzie od 1914 do 1986 r., b.s.

¹⁴ Tamże, b.s.

¹⁵ Historia szkolna – szkoła powszechna w Gromniku, s. 29.

¹⁶ L. Winczura, *Minął wiek. Z dziejów Szkoły imienia Stanisława Konarskiego w Tarnowie*. Tarnów 2000, s. 73.

Jedną z takich narad odbyła w Tuchowie, kierownik szkoły w Jodłówce Tuchowskiej podsumował „nic nowego nie było”.¹⁷

W szkołach odbywały się także egzaminy kwalifikacyjne. 8 stycznia 1931 r. w szkole w Zalasowej odbył się egzamin nauczycielki Celestyny Furtek. Przewodniczącym komisji egzaminacyjnej był inspektor Leon Steranka.¹⁸

Wymienione powyżej przykłady dotyczą szkół wiejskich w Jodłówce Tuchowskiej, Szynwałdzie, Skrzyszowie, Zalasowej oraz szkoły miejskiej w Tuchowie. Podobnie jak w tych placówkach organizowany był także proces doskonalenia zawodowego nauczycieli w innych szkołach wiejskich. W sposób bardziej intensywny przebiegał on w szkołach Tarnowa, gdyż nauczyciele mieli tu większe możliwości korzystania z różnych form doskonalenia zawodowego niż uczący na wsi.

Pochodzenie narodowe nauczycieli powiatu było praktycznie jednolite. 99% stanowią Polacy (bądź osoby przyznające się do polskiej narodowości). 1% to Żydzi, nauczyciele uczący religii mojżeszowej.

Tabela 7. Nauczyciele szkół powszechnych pracujący na terenie powiatu od roku 1900 do 1939 według wyznania

Wyznanie	Liczba		Ogółem	%
	mężczyźni	kobiety		
Rzymskokatolickie	133	261	394	98,0
Greckokatolickie	2	2	4	1,0
Mojżeszowe	2	2	4	1,0
Razem	137	265	402	100

Dane dotyczące wyznania możliwe były do ustalenia dla 402 osób (55,1%). W tej grupie rzymskokatolicy stanowią 98%, a 1% wyznawcy religii żydowskiej i także 1% grekokatolicy.

Dane dotyczące stanu cywilnego nauczycieli możliwe były do ustalenia dla 317 osób (43,5%). Są to dane w pewnym sensie bardzo hipotetyczne, gdyż nie we wszystkich przypadkach można było prześledzić całe życie poszczególnych osób. Widoczne są jednak pewne prawidłowości. Praktycznie zbliżone są dane dotyczące nauczycieli będących w związkach małżeńskich i osób samotnych, przy czym tych ostatnich jest więcej o 11 osób (3,6%). Wśród osób samotnych dominują kobiety, bo stanowią aż 87,2%, a mężczyźni tylko 12,8%. Jest to zjawisko dość charakterystyczne dla stosunków społecznych występujących w ówczesnym środowisku nauczycielskim. Było ono w dużej mierze zdominowane przez kobiety, szczególnie na wsi. Trudno było wykształconym

¹⁷ Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły powszechnej w Jodłówce Tuchowskiej (od 27 maja 1927 r. do 28 kwietnia 1943 r.), b.s.

¹⁸ Kronika szkoły publicznej powszechnej w Zalasowej, b.s.

kobietom znaleźć pod względem intelektualnym właściwego partnera w środowisku wiejskim. Nie sprzyjał temu często długi okres pracy w jednym miejscu. Występują przypadki wiązania całego życia zawodowego z jedną szkołą. Brak było więc możliwości nawiązywania szerszych kontaktów osobistych i zawodowych. Sytuacja odwrotna, czyli zmiany miejsca pracy, często z polecenia władz także nie ułatwiała ułożenia życia osobistego.

Również władze oświatowe niezbyt przychylnie akceptowały zmiany stanu cywilnego nauczycielek. O wiele łatwiej było bowiem zmieniać miejsca pracy osobom samotnym. Zdecydowanie przeciwnie były również zawieraniu przez nauczycielki małżeństw z osobami o niższym statusie zawodowym i poziomie wykształcenia. Kobiety zawierały więc związki małżeńskie z partnerami, którzy byli również nauczycielami. Mężczyzn w zawodzie nauczyciela było jednak zdecydowanie mniej, a to w sposób istotny utrudniało znalezienie właściwej osoby. W szkołach wiejskich o 2 nauczycielach w większości przypadków pracowały małżeństwa nauczycielskie, przy czym jeden z partnerów pełnił funkcję kierownika.

Tabela 8. Nauczyciele szkół powszechnych pracujący na terenie powiatu od roku 1900 do 1939 według stanu cywilnego

Stan cywilny	Liczba				Ogółem	%
	mężczyźni	%	kobiety	%		
Żonaty/mężatka	78	53,8	67	46,2	145	45,7
Samotny/a	19	12,2	137	87,8	156	49,3
Rozwiedziony/a	–	–	2	100	2	0,6
Wdowiec/a	4	28,6	10	71,4	14	4,4
Razem	101	–	216	–	317	100

Dane odnośnie pochodzenia terytorialnego były możliwe do ustalenia dla 394 (54%) nauczycieli. 205 (52%) osób z tej grupy urodziło się na terenie powiatu, a 189 (48%) pochodziło z poza jego obszaru. Ponad połowa więc nauczycieli zawodowo związana była z miejscem urodzenia.

Biorąc od uwagę pochodzenie społeczne nauczycieli pracujących na terenie powiatu, należy stwierdzić, iż możliwe do ustalenia było ono dla grupy osób urodzonych na jego terenie, tj. dla 205 nauczycieli. Z tej grupy na wsi urodziło się 95 (46,3%), a w mieście 110 (53,7%). Pracujący w szkołach powszechnych powiatu nauczyciele legitymowali się pochodzeniem w znacznej części chłopskim, a urodzeni w mieście inteligenckim bądź robotniczym.

CHARACTERIZATION OF THE TEACHING STAFF WORKING
IN PUBLIC SCHOOLS IN THE TARNÓW DISTRICT
IN THE YEARS 1918–1939

Summary. The article refers to the teaching staff working in public schools in the area of Tarnów in the period between the two World Wars. The teachers were mostly prepared for the teaching job. Nevertheless, various courses, regional conferences, training conferences of the teaching staff as well as show lessons aroused great interest. The number of the teachers referred to the level of the schools. Not many young people came to work in schools. The lack of financial means and the policy of the educational authorities did not allow for a definite increase of employment although the needs were considerable. The teachers mainly came from national groups, namely Polish (99%) and Jews (1%). As far as the religion is concerned, 98% were Roman Catholics, 1% was constituted by the followers of the Jewish religion and 1% by Greek Catholics. Woman, mainly single, constituted the majority. More than a half of the teaching staff were born in the area of the district and were professionally connected with it. Despite a difficult material situation, bad housing and economic conditions, principally all teachers worked with enthusiasm and full devotion.

Key words: Tarnów, Tarnów district, public schools, teachers